

Globalisering i *Manifestet* (1848) og i dag (1999)

1. 'Globalisering' som neoliberal politik

Få af *Zapatistaernes* paroler er, ikke alene blandt venstreorienterede, men helt ovre på den yderste højrefløj¹ så umiddelbart populære som denne: "Til kamp mod globaliseringen!" Yderst upopulær, i hvert fald på den yderste venstrefløj, er derimod den parole, der plejer at følge umiddelbart efter: "Forsvar nationalstaten!" "Faktisk går *Zapatistaerne*, stillet over for globaliseringen, ind for forsvaret af nationalstaten." (subcomandante Marcos, 1997). 'Globalisering' er det allestedsnærværende slagord, som det 20. århundrede går på hæld med. Men man kan ikke sømme en budding til en væg: i det gængse politiske sprog plejer ordet at betyde en forvirrende blanding af forskellige sammenhænge og processer – fra universel frihandel og verdensmarkedskonkurrencens allestedsnærværende gennemslag til spredningen af miljøødelæggelser; fra epidemiers fremmarch (f.eks. AIDS) til udbredelsen af globale netværk for narkohandel eller børneporno; endelig kan det betyde alt fra 'afnationalisering', som følge af at vores tilværelse bliver hevet ud af sin lokale "'indlejrethed' og præges af hændelser, der udspiller sig langt borte", mens enhver af os gennem sin gøren og laden samtidig bidrager til forandringer med enorm rækkevidde (Giddens, 1997)², og til hvad Gramsci kaldte processen hen imod "menneskeslægtens kulturelle samling." (Fængselsoptegnelser 6, H. 11, § 17).³ Den postkommunistiske situation har føjet et særligt pift til denne blanding. For at undgå at tale forbi hinanden er et forsøg på afklaring på sin plads. Det, der skal analyseres, er den række af forskellige processer, der overlapper og overdeterminerer hinanden indbyrdes – noget, der snarere skjules og gøres utydeligt end præcist betegnes af det notoriske begreb: 'globalisering'. Den emotionelle stillingtagen må hellere vente – også når tilknytningen til det, man er vant til, gør, at en slags generel jammer er det første, der trænger sig på i konfrontationen med aftraditionaliseringen. Ellers rammes vi af den hån, som Marx møntede på den konservative historisme, for hvem 'en knut er en god knut,

---

¹ I sommeren 1998 arrangerede f.eks. de spanske højreekstremister et møde mod *mundialismo*'en, som den franske *Front National* medvirkede i. Ved *mundialismo* forstår de en tendens, der på grund af "de autoritære Maastricht- og Amsterdamaftaler truer med at ødelægge de nationale identiteter, og som forlanger, at borgerne går ens klædte og spiser og tænker det samme." (El País, 10.9.98).

² Giddens hævder, at bevidstgørelsen om dette forhold gør livsførelsen "refleksiv", fordi der hele tiden skal træffes afgørelse om, hvad der er mere eller mindre 'bæredygtigt' – og denne refleksivitet, som er fremtvunget af de sociale forandringer, skulle stimulere en "demokratisering af demokratiet" (jf. også Kuhlmann 1997).

³ Ifølge Lothar Brock og Klaus Dieter Wolf (Politische Vierteljahresschrift 1/96) er globalisering "en forøgelse af grænseoverskridende udvekslings- eller interaktionsrelationers intensitet ... uanset om det drejer sig om økonomiske transaktioner, kultur- og udvekslingsprocesser og udveksling af informationer, eller den grænseoverskridende udveksling af miljøgifte [!!]". Bare det, at man åbenbart kan tale om "udveksling af miljøgifte", viser, at det er en form for markedstænkning, der lader byttet være ophav til alting, som her er løbet af med sejren.

bare det er en historisk knut.' At 'være imod globaliseringen' uden at pille begrebets forskellige betydningsindhold fra hinanden fører lige lukt ind i en i sidste ende historiefjendtlig og konservativ historismes fælde.

Når man taler om 'kapitalismens globalisering', forstået som fremvæksten af et kapitalistisk verdensmarked, mødes man straks af indvendingen: Gamle nyheder! Det er beskrevet før, ikke mindst i *Det Kommunistiske Manifest* – og det for 150 år siden. Hvad er så det unikke ved nutidens 'globalisering' (som fører til, at den afvises af nutidens venstreorienterede, mens *Manifestet* immervæk hilser den velkommen i al dens ambivalens)? Hvad skyldes antiglobaliserings-parolernes unægtelige mobiliserende effekt?

Grunden hertil er, at 'globalisering' er blevet til en slags operationel myte for neoliberalismen. Det er her, at endnu en betydningsfacit af begrebet viser sig: Neoliberalisterne skjuler deres politik bag myten om en principiel ukontrollerbar proces, der udfolder sig med nødvendighedens jernhårde lovmæssighed, som påtvinger alle folkeslag at skulle konkurrere mod alle andre, hvilket vi må tilpasse os, medmindre vi vil straffes med økonomisk undergang. Det er denne proces, *de* kalder 'globalisering'. Lederne for verdens syv rigeste lande, der taler sådan, var ganske vist dem, som var de politiske ingeniører for denne proces; det var dem selv eller deres forgængere i embedet, der åbnede sluserne, fordi de havde regnet ud, at netop de kapitalinteresser, de hver især repræsenterede, ville blive vinderne i den universelle og uindskrænkede konkurrence. Men virkningerne af deres politik begyndte snart, som en selv-opfyldende profeti, at diktere betingelserne for dem, og lige siden har de regerende panisk forsøgt at tilpasse sig deres egne handlingers konsekvenser. Ikke så få af dem er allerede blevet vippet af pinden, efter denne politik har kostet dem flertallet i deres respektive lande.

Tilpasning til hvad? Det er ganske vist korrekt at sige, at den neoliberale politik er ensbetydende med at formel lighed og frihandelsaftaler gennemtvinges i markedsvindernes interesse – men som det vil vise sig, når dette udsagn alligevel knap nok ind under fænomenernes overflade. 'Overflade' skal i øvrigt ingenlunde forstås, som om der var tale om et harmonisk billede, der viser sig for øjnene af dem, der ser sådan på tingene. Tværtimod – negativiteten, der viser sig ved denne betragtningsmåde, er ganske overvældende: ikke alene tilintetgøres nationale protektions- og udviklingstiltag i de fattigere lande overalt i verden gennem globaliseringens neoliberale politiske tvangsforanstaltninger; disse har, på deres side, nu også i nogen tid været i færd med, stykke for stykke, at ødelægge de rige samfunds nationalstatsligt-sociale velfærdsstrukturer. En specielt kynisk begrundelse gav den tyske finansminister, grev Otto Lambsdorff⁴, da han udtalte: "Protektionisme er en moderne form for imperialisme." (citeret efter Baring, 1996); det, han glemte at sige, er: de riges protektionisme – helt i modsætning til de fattiges protektionisme, som de ikke kan undvære, hvis de vil finde deres egne ben. I begge tilfælde betyder neoliberal globaliseringspolitik, at beskyttelsen mod billigere konkurrenter fjernes, men følgerne er diametralt

---

⁴ Otto Graf Lambsdorff (1926 – 2009), liberal tysk politiker; fra 1977 til 1984 BRD's økonomiminister. Han blev i 1987 dømt for skatteunddragelse og var fra 1988 til 1993 formand for Tysklands Frie Demokratiske Parti (FDP); overs. anm.

forskellige: i verdens fattigdomsområder spreder denne politik de mest 'vilde' former for kapitalisme, mens armoden vokser, hvorimod den i de rige kapitalistiske lande resulterer i, at der opstår postindustrielle socialstrukturer med massearbejdsløshed og alskens former for forfald og parasitisme, 'ny armod' og "proletaritet" (Roth). På denne måde gennemtvinger den en forandring i den internationale arbejdsdeling – hvis ellers man stadigvæk tør kalde allokeringen af arbejdsløshed og parasitisme for 'arbejdsdeling'. Når vi oven i alt dette, tilføjer det kosmopolitiske 'pengesamfund' og finanskapitalismen som repræsentanter for overordentlig magtfulde interesser til dette scenario sammen med udhulningen af nationalstaternes handlingsmuligheder, så har vi et omtrent dækkende billede af, hvad der foresvæver venstrekræfterne, når de taler om – og imod – globalisering. Alt dette taget i betragtning synes det i dag at være en selvfølgelighed, at antikapitalisme må være ensbetydende med bekæmpelsen af globaliseringen. Og alligevel er der noget, der mangler i dette billede – hovedsagen nemlig. For at komme til at tale om den for alvor, vælger jeg en lille retorisk omvej.

Under nazismens første år blev der i Paris holdt et internationalt forfattermøde mod fascismen. Der blev talt op og ned af stolper om kulturelle værdier og moralens og kulturens ædleste principper samt om 'ånden', som det gjaldt om at forsvare mod åndsforladthedens, umoralens og barbariets regime. Så gik Bertolt Brecht hen til mikrofonen og sagde: "Kammerater, lad os tale om ejendomsforholdene!"

Ved at sige sådan fulgte han *Manifestets* anbefaling:

"Kort sagt, kommunisterne støtter overalt enhver revolutionær bevægelse mod de bestående sociale og politiske tilstande. I alle disse bevægelser fremhæver de, at bevægelsens grundspørgsmål er ejendomsspørgsmålet, uden hensyn til den udviklingsgrad, det har nået." (Marx/Engels, *Det kommunistiske Manifest*, Tiden I, s. 59)

Ved den pågældende lejlighed var det problematisk, at Brecht fulgte denne anbefaling. Han forstyrrede antifascismens bredtfavnende alliancepolitik. I dag er det på sin plads at forstyrre en anden bred konsensus og muligvis at irritere den venstreorienterede *common sense* ved at sige: Kammerater, lad os tale om produktionsmåden!

Dette finder et holdepunkt i en fortolkning af nutidens globalisering via nogle begreber i *Manifestet*.

2. 'Globalisering' i lyset af *Manifestet*

Blandt prognoserne, der var forud for deres tid, men som i mellemtiden er indtruffet, er der kun få, der nu om dage synes så dækkende og aktuel som den om kapitalismens globalisering. Dens tvillingeprognose er den om den permanente revolutionering af kapitalismens tekniske basis gennem selve kapitalen. Der er ingen, der i dag sætter spørgsmålstejn ved de følgende to hovedudsagn (som igen er forbundet med mange andre):

For det første:

"Bourgeoisiet kan ikke eksistere uden uafsluttelig at revolutionere produktionsmidlerne og altså produktionsforholdene, det vil igen sige samtlige sociale forhold." [...] Og heraf følger: "De stadige omvæltninger i produktionen, de uafbrudte rystelser af alle sociale tilstande, den evige usikkerhed og bevægelse udmærker bourgeoisiets tidsalder frem for alle andre." (*Manifestet*, Tiden, s. 29f.).

For det andet:

"Nødvendigheden af at skaffe stadig øget afsætning af produkterne jager bourgeoisiet ud over hele jordkloden. Det tvinges til at skaffe sig indpas overalt, at slå sig ned overalt, at knytte forbindelser overalt..." Og følgelig: "Bourgeoisiet har ved at udnytte verdensmarkedet gjort produktionen og forbruget i alle lande kosmopolitisk. Til de reaktionæres store sorg har de slået den nationale grund bort under fødderne på industrien." (*Manifestet*, Tiden, s. 30).

Udhulningen og kaziqviseringen⁵ af nationalstaterne kan forstås i forlængelse af denne indsigt. Den form, hvori disse udviklinger foregår, bliver i *Manifestet* beskrevet som en periodisk følge af kriser:

"De borgerlige produktions- og samfærdselsforhold, de borgerlige ejendomsforhold, det moderne borgerlige samfund, der har fremtryllet så vældige produktions- og samfærdselsmidler, ligner troldmanden, der ikke længer er i stand til at beherske de underjordiske magter, han har manet frem. I årtier har industriens og handelens historie kun været historien om de moderne produktivkræfters oprør mod de moderne produktionsforhold, mod de ejendomsforhold, som er en livsbetingelse for bourgeoisiet og dens herredømme. [...] Under handelskriserne bliver en stor del ikke blot af de fremstillede produkter, men også af de tilvejebragte produktivkræfter regelmæssigt ødelagt. Hvad vi møder i kriserne er en social epidemi, som ville have forekommet i alle tidligere epoker at være rent vanvid – den epidemi der hedder overproduktion." (*Manifestet*, Tiden, s. 30).

Hvis vi føjer forudsigelsen af en fortsat koncentration og centralisation af kapitalen og udsagnene om de grusomme konsekvenser for verdens folkeslag til disse observationer – f.eks. det, at allerede datidens udvikling skulle have gjort "bondefolkene afhængige af bourgeoisifolkene", hvilket nu om dage bliver diskuteret under betegnelsen nord-syd-antagonisme – så har man en række teser, som synes at retfærdiggøre Jaques Derridas dom, med hvilken han forstyrrede postkommunismens rådne fred med erklæringen om, at der måske ikke eksisterede nogen anden tekst "i hele den filosofiske tradition hvis (gen)læsning synes mig at være mere tiltrængt" end netop *Manifestet*. Hvis vi tager udgangspunkt i sammenhængen, som *Manifestet* ser mellem teknologisk udvikling, kapitalkoncentration og profitjagt hele kloden rundt med alle de

---

⁵ *caziq* var betegnelsen for den traditionelle landsbyhøvding i de præcolumbianske storfællesskaber i Mellem- og Sydamerika. Han var indehaver af en modsigelsesfyldt dobbeltfunktion: båret oppe af landsbyboernes tillid og agerende på deres vegne skulle han samtidig lyde imperialmagten. I nutidens Mexico gælder delvist stadigvæk: "Often a major landowner, this person is accorded almost mystical powers by the peasants in his domain, and controls things behind the scene as well as from his balcony; he is also the unofficial but principal local representative of the PRI." (fra noterne til: *Shadows of tender Furies*, s. 267f).

konsekvenser, den har for produktion og konsumtion, for politik og stat, for krig og fred – så når vi frem til en dybere forståelse af, hvad der i vore dage falder ind under begrebet: *globalisering*.

Men alligevel kom den kendsgerning, at Marx' og Engels' grundlæggende indsigt i denne sammenhæng udgør en rammende opfattelse af virkeligheden, som en styg overraskelse for den reelt eksisterende statsocialisme. Virkeligheden opførte sig så at sige mere marxistisk, end officialmarxisterne troede på. (For der findes, som Ernst Bloch yndede at sige, en slags 'selve sagens marxisme'). Selv den mest magtpansrede og ideologisk evighedssikrede statsocialisme er "fordampet" for nu at bruge et udtryk fra *Manifestet*. Dens sikkerhedspolitik var blevet til en kilde til den største usikkerhed; dens 'stabilitet', et kendetegn for en først og fremmest repressiv 'undtagelsesstat', viste sig til syvende og sidst som fatal. Denne antidialektiske stabilitetsopfattelse udgjorde arven efter et andet af den historiske materialismes skoleeksempler: adskillige forfattere har påvist, hvordan den statsligt påtvungne implementering af fordistiske teknologier under det tidlige sovjetsamfunds betingelser med dets lave udviklingsniveau måtte føre til en superstat, som fungerede som en umiddelbar 'økonomisk regering', en slags økonomisk bonapartisme – eller rettere: en statsliggjort produktionsmåde (jf. Lefebvre 1977 og Labica 1988) med størst mulig grad af centralisering etc. Denne produktionsmåde er baseret på en type produktivkraft, der er kendetegnet ved mekaniseret masseproduktion med tayloristisk udformede arbejdsrelationer: Karakteristisk er herfor bl.a. en markant vertikal arbejdsdeling med særdeles vidtgående adskillelse mellem håndens og åndens arbejde og en streng hierarkisk arbejdsorganisation med højt standardiserede aktivitetsforløb ved den enkelte arbejdsplads.

Det er først og fremmest den nødvendige indførelse af mere avancerede teknologier, som støder på uoverstigelige forhindringer i form af nogle strukturer, som er et resultat af den ovenfor skitserede situations grundlæggende determinanter og af den heri anlagte nedbrydning af individuelt initiativ og ansvarlighed, sammen med et internt sikkerhedsregime, som bliver nødvendiggjort af denne passivisering og den organiserede ansvarsløshed – og her er der ikke tale om den stalinistiske terror, men om den poststalinistiske 'normalform'. Der findes adskillige reolmeter fyldt med værker om den såkaldte 'videnskabelig-tekniske revolution', udgivet i Sovjetunionen eller i de lande, der blev mere eller mindre kontrolleret derfra, skrevet lige siden begyndelsen af 60'erne. Men en i dobbelt forstand 'økonomisk' implementering af denne revolution – dvs. både kvantitativt, så den gennemsyrrer hele samfundsøkonomien, og kvalitativt, så den bliver "socialt effektiv" (jf. Boccara, 1997, s. 55) – har aldrig fundet sted, på trods af at det højteknologiske niveau blev opnået 'punktuel'⁶. Det var Mihail Gorbatsjov og kredsen omkring ham, der allerede i 1984⁷ med deres projekt (som de oprindeligt kaldte "fremskyndelse", *uskorenje*, og som skulle vise vejen ud af produktivkraftudviklingens stagnation),

---

⁶ først og fremmest i forsvarsindustrien, hvis landvindinger, i modsætning til hvad der skete i vesten, blev holdt skarpt adskilt fra samfundsøkonomien som helhed; overs. anm.

⁷ dvs. et år inden Gorbatsjov blev generalsekretær. Jf. hans tale af 10.12.1984; se endvidere W.F. Haug 1984, 4. Kap.: Die Perestroika im Übergang zum High-Tech-Sozialismus, s. 103-126.

tog udgangspunkt i denne indsigt: at produktionsforholdene var blevet for indsnævrende for de nye produktivkræfter, og at det var nødvendigt med en revolution, hvis de skulle sættes fri – en revolutionering af alle samfundsmæssige systemer, lige fra det politiske system via retsstaten og civilsamfundet til opdragelses- og uddannelsessystemet og til medierne. Det gjaldt om at gøre alle disse samfundsmæssige subsystemer kompatible med en produktiv verden, der som sin eksistensbetingelse havde computere og den globale kommunikation. "Produktionens samfundsmæssiggørelse i den udviklede socialisme", sådan som titlen på en DDR-doktor-disputats fra 1985 lød, skulle begribes på en ny måde som "en kontinuerlig og ensartet proces af videnskabelig-teknisk revolutionering og socialøkonomisk modning" (Jünger, 1985). Ved "modning" mentes der ikke mindst et socialistisk civilsamfunds frigørelse fra statens overvældende og kvælende formynderi. Fordi produktivkræfterne revolterede mod produktionsforholdene, sådan som Marx har ridset det op i almene begreber,⁸ og fordi bourgeoisie på den anden side af grænsen mellem samfundssystemerne agerede nøjagtig sådan, som det er beskrevet i *Manifestet*, var det bag ryggen på de agerende funktionærer kommet til en subsumption af de statssocialistiske økonomier under det kapitalistiske verdensmarked: Al statsocialistisk økonomi tenderede til en vis grad til at blive den vestlige kapitalismes sub-økonomi.

Mens der er trængsel blandt fædrene til en sejr, er nederlagene nogle stakkels forældreløse børn. Alle og enhver ved – også når de ellers ikke ved noget om noget som helst – at *perestrojka*-projektet, der gik ud på at forbinde socialistisk demokratisering og en målrettet politik til fremme af produktivkraftudviklingen, er slået fejl i Sovjetunionen, og at dette fejlslag har ført til Sovjetunionens opløsning og til kapitulationen over for neoliberalismen, hvilket er et specielt bittert nederlag, hvis regninger er gået til folkene og lige siden er blevet betalt med blod og tårer. Og på trods af at der blandt de berørte parter inden for og uden for den forhenværende Sovjetunion gives mange flere grunde til ikke at kunne lide *perestrojka*'ens lederskikkelser, er det hos venstreorienterede en stor svaghed, der fører til en slags (selv)bedragerisk pseudomarxisme, når man fortaber sig i sammensværgelsesteorier om årsagerne til Sovjetunionens endeligt i stedet for at acceptere og for alvor at tage fat på de *spørgsmål*, som *perestrojka* på sin utilstrækkelige facon prøvede at give nogle svar på. Denne svaghed har en lang forhistorie i skikkelse af det traditionelle fravær af ethvert spor af marxisme, når det drejer sig om marxisternes egen selvforståelse. Hele verden udvikler sig ifølge nogle lovmæssigheder, som er genstand for den materialistiske historieopfattelse – undtagen de af verdens beboere, som har indsigt i disse lovmæssigheder: Som om marxisters eller socialisters historiske aktioner kunne sætte netop de historiske lovmæssigheder ud af kraft, som denne historieopfattelse påberåber sig at have indsigt i, og som ellers gerne kaldes for jernhårde. Dette minder om den kritik, som i *Manifestet* rettes mod de utopiske socialister:

"Proletariatets første forsøg på direkte at gøre sine egne klasseinteresser gældende i en tid præget af almindelig uro, i en periode, da det feudale samfund blev styrtet, strandede nødvendigvis på proletariatets eget lave udviklingstrin,

---

⁸ jf. forordet til værket *Til kritikken af den politiske økonomi*, MEW 13, s. 9.

og fordi de materielle betingelser for dets befrielse, der netop først skabes i den borgerlige epoke, manglede." (*Manifestet*, Tiden, s. 55).

Det utopiske består i forsøget på at "skabe disse betingelser" (*Manifestet*, Tiden, s.st.). De utopiske socialister måtte "erstatte proletariatets gradvise organisering som klasse med en specielt udpønsset organisation af samfundet. Den kommende verdenshistorie opløser sig for dem i propaganda for disse samfundsplaner og i deres praktiske gennemførelse" (s.st.).

I deres selvforståelse tog de bolsjevnikiske revolutionære, der var kommet til magten, ikke længere Marx' og Engels' indsigter alvorligt. I den postkommunistiske situation dukker en efterkommer af denne svaghed – som er bagsiden til en voluntaristisk selvovervurdering – op igen: Denne gang i form af en systematisk undervurdering af neoliberalismen. Den kommer til udtryk i, at man afklæder neoliberalismen dens historiske materialitet. For sagen er ganske enkelt den, at kernen i neoliberalismens kompetence – og *derfor* hegemoni – består i, at den administrerer intet mindre end produktionsmådens omvæltning!

Når vi beskriver denne omvæltnings vigtigste *formative kræfter* (Fleischer) og *indre tvangsmekanismer* (Sombart), når vi frem til forståelsen af en ny dimension af, hvad 'globalisering' må betyde for os: Lad os bare betragte produktivkræfter som den elektroniske regneteknologi, kombineret med satellit- og glasfiberbaseret telekommunikation. Først gennem dette dispositiv er 'det globale' blevet konstitueret som operativ enhed. Hermed virkeliggjordes i praksis den "tilintetgørelse af rummet gennem tiden"⁹, som Marx i skriftet *Grundrids af en kritik af den politiske økonomi* opdagede som kapitalens iboende tendens, hvilket muliggjorde en række 'big bangs', som man har kaldt dem, kvalitative spring i den operative globalisering, fra børsen til managementet for produktion og distribution; således blev vejen banet for, at de transnationale koncerner kunne dukke op som den herskende form af nutidens industrikapital. Computeren som udviklingsbestemmende produktivkraft udvidede realitetens grænser for os i intet ringere omfang, både ud i makrokosmos og i mikrokosmos, end det for trehundrede år siden var tilfældet med teleskopet og herefter med dets omvendte modstykke, mikroskopet. Det, man har benævnt 'højteknologi', er en gruppe af først og fremmest mikroteknologier med makrorækkevidde. Og nøjagtigt som *Manifestet* forudsiger det på det generelle plan, medfører denne omvæltning af produktivkræfterne og følgelig af produktionsmåden en hel stribe af efterfølgende omvæltninger på alle niveauer og områder af det samfundsmæssige liv, det være sig i levemåden, i destruktionsmåden, i tilblivelsen af samfundets 'kollektivt imaginære' eller subjekternes og behovenes strukturer.

3. En genlæsning af *Manifestet* i lyset af den aktuelle globalisering

Når betingelserne for et højere stade af den samfundsmæssige udvikling ifølge *Manifestet* kun kunne blive til levende virkelighed som "produkt af den borgerlige epoke", så er denne proces – ifølge det selv samme *Manifest* – en sag,

---

⁹ "Jo mere udviklet kapitalen og følgelig jo mere udvidet markedet, hvor det cirkulerer, dvs. som danner den rummelige bane for dens cirkulation, desto mere stræber det samtidig mod stadig mere omfattende tilintetgørelse af rummet gennem tiden." (*Grundrids*, s. 445).

der allerede, mere eller mindre, hører fortiden til og ikke nutiden, for ikke at tale om fremtiden. At tænke sig, at dette 'den-borgerlige-epokes-endeligt' blev proklameret allerede for 150 år siden! I lyset af den aktuelt igangværende globalisering springer det umiddelbart i øjnene, hvor utrolig utidssvarende og inadækvate *Manifestets* tidsmæssige perspektiver egentlig er. Igen og igen har man gjort opmærksom på, at det er en slags tidssløjfe, som så mange af *Manifestets* udsagn viser sig at være fanget i. I mange henseender iler *Manifestets* udsagn langt, langt forud for deres tid. Mon man skal være mest forbløffet over, at dets centrale udsagn faktisk *er* indtruffet end over deres kronologiske forvridninger? Ved nærmere eftersyn bemærker vi, at denne kronologiske *bias* går hånd i hånd med en erkendelsesteoretisk selvmisforståelse: *Formen* i mange udsagn er den, at det *slås fast*, hvad der *er* tilfældet; mens indholdet er en *forudsigelse* af, hvad der *vil være* tilfældet senere. I nogle henseender er nogle af sætningerne situeret fuldstændig uden for tid og rum, bogstaveligt utopiske, mod forfatternes erklærede hensigt.

En nutidig genlæsning af *Manifestet* kommer på rette spor, når den undersøger de 'falske evidenser' (Althussers *fausses évidences*), som disse utidssvarende antagelser må have udgjort for Marx og Engels selv. Normalt fremkaldes der et stærkt indtryk af evidens ved, at en række ikke nødvendigvis sammenhængende antagelser danner en sammenfletning af faktuelle udsagn. Når vi vil kaste lys over den aktuelle globaliseringsdebat ud fra *Manifestet* – og omvendt, med udgangspunkt i denne debat og den nutidige konstellation af processer og determinanter (*coyuntura*, som Marcos siger) kaste lys over *Manifestet* – så er vi nødt til at pille dette aggregat af udsagn, der forstærker hinanden indbyrdes, fra hinanden: dekonstruere det.

I værket *Kapitalens blomstringstid* har Eric Hobsbawm beskrevet den illusionære evidens, som den offentlige opinion og videnskabsmændene i sidste tredjedel af 1800-tallet nærmest enstemmigt var fælles om, ifølge hvilken fysikken som videnskabsgren stod umiddelbart foran dens fuldendelse. En hel generation troede på, at den fysiske verden endnu i deres levetid ville være udmålt og udforsket en gang for alle. På samme måde, som kontinenter blev 'opdaget' fuldstændigt og de sidste 'hvide pletter' forsvandt fra landkortene, hævdedes det, at de videnskabelige kontinenter stod umiddelbart foran deres endegyldige kortlægning. Marx og Engels delte denne antagelse, alt imens de *abstrakt* insisterede på, at dialektikken overhovedet ingen ende kendte. De var overbeviste om at have opdaget og kortlagt historiens kontinent mere eller mindre endegyldigt – i hvert fald hvad bestemmelsen af dens almene og overordnede særtræk angik.

At opstille en serie af den slags forudsigelser, som af forfatterne blev iklædt den faktuelle konstaterings enkle form, men som har vist sig som værende forkert og politisk misvisende, er en akt, der sigter mod en nødvendig reartikulation af marxistisk tænkning. For kun at nævne de vigtigste:

Tesen om, at det ligger i kapitalens udviklingstendens, at der kun bliver to klasser tilbage:

"De andre klasser går tilbage og forsvinder, efterhånden som storindustrien trænger frem" (*Manifestet*, Tiden s. 36).

Denne tese bliver imidlertid mere forfinet:

"I de lande, hvor den moderne civilisation har udviklet sig, har der dannet sig et nyt småborgerskab, der svæver mellem proletariatet og bourgeoisiet, og som bestanddel af samfundet stadig fornyer sig, men hvis medlemmer på grund af konkurrencen stadig kastes ud i proletariatet, ja, efterhånden som storindustrien udvikler sig, ser de det øjeblik nærme sig, da de forsvinder fuldstændigt som selvstændig del af det moderne samfund, og både inden for handel, industri og landbrug erstattes af opsynsmænd og forvaltere." (*Manifestet*, Tiden s. 50).

Tesen om den umiddelbare konfrontation 'klasse mod klasse':

"Hele samfundet spalter sig mere og mere i to store fjendtlige lejre, i to store klasser, der står i direkte modsætning til hinanden: bourgeoisiet og proletariatet." (*Manifestet*, Tiden s. 27).

Dette ignorerer fuldstændigt formidlingen, de mangfoldige måder, hvorpå de to klasser *indirekte* står over for hinanden; frem for alt er bourgeoisiet, med Brechts ord, "en herre, der ønsker at forblive anonym", eller, som Brechtianeren Roland Barthes har sagt det, *une société anonyme*. Hvad der derimod har navne, og som ønsker at blive nævnt, det er de fremskudte bolværker, hvis klassemæssige ambivalens og skiftende fremtræden efter 'folkeparti'-opskriften udtrykker lovmæssigheden for deres virke.

Engels erklærede i 1888: "Ved bourgeoisiet forstås de moderne kapitalisters klasse, som er ejere af de samfundsmæssige produktionsmidler, og som udbytter lønarbejde." (*Manifestet*, Tiden s. 26, note til den engelske udgave af 1888). Marx siger i *Kapitalen*, at bourgeoisiet "kun består af nogle få", dvs. at det ikke er nogen "stor klasse".

Så er der tesen om 'afideologiseringen' (som har været specielt populær i *Manifestets* receptionshistorie): "Bourgeoisiet har, hvor det er kommet til magten, ødelagt alle feudale, patriarkalske, idylliske forhold. Det har ubarmhjertigt sønderrevet de brogede bånd, der i feudaltiden knyttede mennesket til dets naturlige foresatte, og har ikke ladet andet bånd tilbage i menneskets forhold til hinanden end den nøgne interesse, den følelsesløse 'kontante betaling'. [...] Bourgeoisiet har taget helteglorien fra alle de hverv, som man tidligere betragtede med hellig ærefrygt. Det har forvandlet lægen, juristen, præsten, digteren og videnskabsmanden til sine betalte lønarbejdere." (*Manifestet*, Tiden s. 29).

Denne påstand, som ofte er blevet citeret samtykkende, er set ud fra et kognitivt synspunkt en halv sandhed; praktisk fører den til illusionen om, at sagerne førhen stod bedre til. Marx taler helt anderledes om dette i *Teorierne om merværdien*, hvor han beskriver bourgeoisiets kursskifte efter dets opstigning til herskende klasse: Mens det førhen stred imod de 'uproduktive' ideologiske stænders eksistensberettigelse, bestrider det nu honorarerne, der gør, at de kan eksistere, eftersom det har opdaget, at de er uundværlige for opretholdelsen af dets egen herredømme.

Eller nedrakningen af den tyske idealismes tænkere og i det hele taget af de intellektuelle som værende latterlige 'litterater': "De fjøede deres filosofiske vrøvl ind i den franske original. F.eks. efter den franske kritik af pengeforholdene skrev de 'udslag af det menneskelige væsen', efter den franske kritik af

bourgeoisistaten skrev de 'ophævelse af det abstrakt-almenes herredømme' osv." (*Manifestet*, Tiden s. 51f.).

Så er der den klassereduktionistiske tese om retten, som ignorerer, at den principielt har form af et kompromis (hvor meget det end måtte være skævvredet af interesser): "[...] ligesom jeres retsorden ikke er andet end jeres klassevilje ophøjet til lov, og denne viljes indhold er bestemt af jeres klasses materielle livsbetingelser." (*Manifestet*, Tiden s. 45).

Vi møder en generel ringeagtelse (og frem for alt: undervurdering!) af, hvad man senere har kaldt reformisme: "Ved ændring af de materielle eksistensforhold forstår denne socialisme imidlertid på ingen måde afskaffelsen af de borgerlige produktionsforhold, der kun er mulig ad revolutionær vej, men derimod administrative forbedringer, der kan foretages på grundlag af disse produktionsforhold og altså ikke forandrer noget i forholdet mellem kapital og lønarbejde, men i bedste fald skaffer bourgeoisiet en nedsættelse i omkostningerne ved dets styre og forenkler dets statshusholdning." (*Manifestet*, Tiden s. 54).

Ejendomsspørgsmålets eneherredømme, uafhængigt af betingelserne, har jeg allerede citeret.

Der er tale om en slags 'revolutionær defaitisme' i henseende til en tids herskende idéer: "En tids herskende idéer har altid kun været de herskendes idéer." (*Manifestet*, Tiden s. 45). Som om kampen om åndeligt overherredømme (hegemoni) ikke havde været forspillet til og en væsentlig dimension af enhver revolution. Meget mere inspirerende for nutidens praksis er, hvad *Manifestet* har at sige om det gamle aristokratis modsigelsesfulde kamp mod bourgeoisiet, der allerede har erobret overherredømmet: "For at vække sympati måtte aristokratiet tilsyneladende opgive sine egne interesser og kun formulere sine anklager mod bourgeoisiet i den udbyttede klasses interesse." (*Manifestet*, Tiden s. 48).

Så er der tesen om kvindernes automatiske emancipation: "Forskel i køn og alder har ikke mere social gyldighed for arbejderklassen." (*Manifestet*, Tiden s. 34).

Homo-oeconomicus-tesen, anvendt på den moderne proletar: "Proletaren er besiddelsesløs; hans forhold til kone og børn har ikke mere noget til fælles med de borgerlige familieforhold; det moderne industriarbejde, det moderne kapitalistiske slaveri, der er det samme i England og Frankrig, i Amerika og i Tyskland, har berøvet ham ethvert nationalt præg." (*Manifestet*, Tiden s. 37).

Tesen om at arbejdskraften under kapitalismen generelt mister sin kvalifikation (en tese, der drager en forkert almen slutning af de førkapitalistiske håndværksfags undergang): "Proletarernes arbejde har på grund af den udstrakte anvendelse af maskiner og på grund af arbejdsdelingen mistet al selvstændig karakter og har dermed tabt enhver tiltrækning for arbejderen." (*Manifestet*, Tiden s. 33). Det er som om forfatterne ville tage forskud på den fordistiske massearbejder¹⁰: "Han bliver rent og skært tilbehør til maskinen, og der kræves kun det mest enkle, ensformige greb, som kan læres på et øjeblik." (*Manifestet*, Tiden s. 33).

---

¹⁰ dvs. arbejderen, der arbejder under de først af Henry Ford introducerede arbejdsforhold med mekaniseret og ekstremt i sine enkelte delhåndgreb opdelt samlebåndsarbejde, jf. Chaplin i *Moderne Tider*; overs. anm.

Specielt problematisk er den reduktionistiske opfattelse af, hvad politisk magt er for noget (blot tænk på Gramscis analyser om hegemonidannelsen og om de herved implicerede aktører og anstrengelser¹¹): "Politisk magt i egentlig betydning er én klasses organiserede magt til at undertrykke en anden med." (*Manifestet*, Tiden s. 47).

Derfor kan der, på den anden side, uden videre sættes lighedstegn mellem arbejderklasse og 'dennes' stat, forbundet med orienteringen mod statsejendom og centralisering: "Proletariatet vil bruge sit politiske herredømme til efterhånden at fravryste bourgeoisiet al kapital, til at centralisere alle produktionsinstrumenter i statens hænder, dvs. i hænderne på proletariatet organiseret som herskende klasse, og til at øge mængden af produktionskræfter så hurtigt som muligt." (*Manifestet*, Tiden s. 46).

Og endelig er der den eskatologiske¹² tese om klassekampens finalitet og om uundgåeligheden af arbejderklassen sejr: "Bourgeoisiets undergang og proletariatets sejr er lige uundgåelige." (*Manifestet*, Tiden s. 38).

På denne måde kunne man blive ved for endnu en stund at remse *Manifestets* stærke og svage punkter op, konstateringer, som er blevet empirisk bekræftet, og konstateringer, der er blevet empirisk modbevist. Kernespørgsmålet er imidlertid: Findes der en bestemt orden i disse serier af rigtigt og forkert? Det forekommer mig, at Derrida har ret, når han ser Marx' og Engels' diskurs – og ikke mindst efterfølgende marxisters diskurs – hjemstøgt af elementer af en metafysisk historieopfattelse. Der går et spøgelse gennem marxismen; det, der spøger, er garantier i selveste 'værens' bedrageriske ontologiske form. Derrida komprimerer dette i et vittigt og uoversætteligt Lacan-inspireret ordspil *hauntologie* – et ord opfundet til denne specielle lejlighed, afledt af det franske verbum *haunter*, der betyder 'at hjemstøge', og hvis franske udtale lyder nøjagtig som *ontologie*. Det, der skal siges med dette, er: Marx' og Engels' tænkning er stadigvæk hjemstøgt af nogle kvasi-ontologiske forankringers bedrageriske skin, forankringer, som skal sikre at bestemte historiske mål nås uden den menneskelige handlens mellemkomst. Meningen med 'det hele' fremtræder, som om den er indskrevet i 'væren', 'afslutningen/fuldbyrdelsen' skrevet ind i historiens tid – og den er nært forestående. Således har bourgeoisiet haft og 'lavet' (sin) historie, men nu, da 'vi' kommer, har eller laver det ikke historie mere. Men der er en modsigelse: "Bourgeoisiet kan ikke eksistere uden hele tiden at revolutionere produktionsmidlerne, og altså også: produktionsforholdene, det vil igen sige samtlige samfundsmæssige forhold." (*Manifestet*, Tiden s. 29) – og samtidig fremtræder denne eksistensbetingelse, uden at dette siges udtrykkeligt, som om det var noget, der hører fortiden til. Hvis Marx og Engels havde gjort rede for deres 'spontane evidenser', så ville de være blevet klare over, at disse var uforenelige med deres egne opfattelser.

---

¹¹ Jf. frem for alt analyserne af det italienske *risorgimento* (Italiens nationale uafhængighedsbevægelse fra midten af 1800-tallet, overs. anm.), hvor Gramscis politiske teori antager sin mest konkrete form (Fængselsoptegnelser, bd. 8).

¹² eskatologi er "læren om de forestillinger, religionerne har om ... verdens lod efter afslutningen af den nuværende tidsalder", herunder forestillinger om verdens undergang, Kristi genkomst og den yderste dom; overs. anm.

'Ende' har to betydninger: at noget holder op, og at et mål er nået¹³. Begge forestillinger er, anvendt på historien, uforenelige med en materialistisk historieopfattelse. I *Manifestet* spørger begge imidlertid stadig mellem linjerne. Forfatterne er åbenbart først i færd med at frigøre sig selv af den gamle historieopfattelses æggeskal. At disse stadig klæber ved dem, fører til en række falske evidenser, der forstærker hinanden. Og det fører til, at klassekampens aktive side bliver negligeret. Det er en illusion at tro, at nogen klasse kunne være tvunget af dens blotte 'væren' til at gøre det ene eller det andet. Denne illusion har muligvis også bidraget til, hvad man kunne kalde *Manifestets* 'antihegemoniale' stil: kristelige eller etiske socialiser af enhver slags bliver latterliggjort. Kort og godt: Alle andre socialistiske eller kommunistiske, anarkistiske eller de øvrige proletariske og emancipatoriske strømninger har værsgo at overgive sig betingelsesløst til den eneste sande politiske linje.

4. Globaliseringens modsigelser som betingelse for venstreorienteret politik

For første gang i historien er det i vore dage tilfældet, at alle kontinenter og lande er mere eller mindre fanget i kapitalismens *world wide web*, sådan som *Manifestet*, i den faktuelle konstaterings illusionære form, har *forudsagt* det for 150 år siden. I første bog af Marx' hovedværk *Kapitalen*, i det specielt vigtige kapitel om den såkaldte *oprindelige akkumulation* bliver denne anticipation omformuleret til metaforen om »alle folkeslags sammenslyngning i verdensmarkedets netværk« (*Kapitalen*, MEW 23, s. 790)¹⁴.

"Hånd i hånd med denne centralisation, dvs. med nogle få kapitalisters ekspropriation af mange, udvikler arbejdsprocessens kooperative form sig en stadigt voksende målestok, den bevidste tekniske anvendelse af videnskaben, den planmæssige udnyttelse af jorden, arbejdsmidlernes forvandling til arbejdsmidler, der kun kan anvendes i fællesskab, økonomiseringen med alle produktionsmidler ved, at de anvendes som produktionsmidler i kombineret, samfundsmæssigt arbejde. I stadigt højere grad opsluges [sic!]¹⁵ alle folk af verdensmarkedets net og dermed udvikles det kapitalistiske regimes internationale karakter." (*Kapitalen*, MEW 23 s. 790, Rhodos I, 4, s. 1060f.).

I dag er kapitalen, i hvert fald i den 'gammelkapitalistiske' verden (til forskel for de verdensdele, som nylig er blevet revet ind i den kapitalistiske industrialisme) ikke længere i færd med at centralisere, at disciplinere og forøge en moderne arbejderklasse. I stedet for fremskynder det her arbejdskraftens tiltagende segmentering og dislokation. Under disse betingelser har de begreber om arbejderklassen, som den fordistiske massearbejders realitet kunne begribes med, mistet deres hold i virkeligheden; samme effekt havde selve

---

¹³ derfor ovenfor: 'afslutningen/fuldbyrdelsen'; overs. anm.

¹⁴ om den danske oversættelse jf. nedenfor; overs. Anm.

¹⁵ Den danske oversætter Kjeld Østerling Nielsen oversætter her »die Verschlingung aller Völker in das Netz des Weltmarktes« som om Marx havde skrevet »das Verschlingen – eller: Verschlungenwerden – aller Völker durch das Netz des Weltmarktes« – som om et net kunne opsluge noget! Korrekt må det hedde: »alle folkeslags sammenslyngning i verdensmarkedets netværk«; overs. anm.

arbejdsaktivitetens forandring som følge af revolutioneringen af de fleste arbejdsprocesser og af de arbejdendes positionering i selve produktionsprocessen (klassisk analyseret i Projektgruppe Automation und Qualifikation 1987). Den 'postmoderne' systematiseringsmåde af det sociale¹⁶, der går hånd i hånd med den nye produktionsmåde, har gennemhullet nationalstaten, som var den en schweizerost. Som følge heraf adskilles koblingen mellem det nationale og det sociale statsborgerskab, hvilket medfører en dyb krise for det socialliberale parlamentariske demokrati. I denne situation, hvor gængse kritiske og revolutionære teorier afskrives for et godt ord, ville det være nemt at opnå en bred konsensus på venstrefløjen, om at *Manifestet*, dets historiske fortjenester ufortalt, i sine grundlæggende antagelser og frem for alt i sin metodiske fremgangsmåde skulle være endegyldigt overhalet af tidens gang – hvis sidstnævnte ellers nogensinde var adækvat. Men den afgørende antagelse for *Manifestets* metodiske fremgangsmåde er, at den kapitalistiske udvikling er *modsigelsesfuld*. Dette er grunden til, at Marx og Engels betragter kapitalismens globalisering – på trods og på tværs af alle forbrydelserne og brutaliteterne – som tilblivelsesprocessen for de betingelser, hvorunder menneskeheden som sådan først kan konstituere sig på hele kloden. Nogle vil hertil sige: Det kan godt være, at denne dobbelthed, det fundamentalt modsigelsesfulde i udviklingen, var en korrekt karakteristik i fortiden; men i dag passer den ikke længere. Tingene er blevet entydige. Kapitalismen – det er det modsigelsesfrie negative. – Men forholder det sig virkelig sådan? Har dialektikken nået sin afslutning, sådan som Adorno mente at kunne sige allerede i 1950'erne? Fungerer den transnationale og high-tech-kapitalistiske produktionsmåde, der i dag til stadighed er i sin vorden, ikke samtidig som drivkraft bag "menneskehedens kulturelle forening" (Gramsci) – hvor barbariske de former for 'brød og skuespil', omgivet af en ramme af vold end måtte være, hvorunder dette sker? Rummer denne produktionsmåde ikke *elementer* af en økonomisk basis, der en gang for alle kunne befri os fra alt monotont og livsnedbrydende arbejde, sådan som automationsteknologien jo allerede nu om dage *strategisk* placerer de arbejdende individer *ved siden af* maskineriet, nøjagtig på den måde som Marx har forudset det i *Grundrids*? Og skaber den ikke samtidig den tekniske *mulighed* for at løse den anden modsigelse, som *Manifestet* ureflekteret er fanget i: statslig centralisme og individernes 'frie association' – hvor ethvert enkeltindvids frie udvikling skal være forudsætning for alle andres udvikling – står nemlig her endnu ganske uformidlet ved siden af hinanden? Teknisk kan en systematiseringsmåde af det sociale tænkes, som i det mindste minimerer denne modsigelse. *Potentielt* er enhver perifer position i et computernetværk lige central, eller selve 'centralen' er – som position – erstattet af nettet. Jeg gentager: *potentielt!* Skulle vi da bekæmpe internettet, bare fordi – som Fidel Castro med megen berettigelse for nylig atter har sagt – det endnu er uopnåeligt for den største del af menneskeheden (alene på grund af de dårlige eller manglende telefonnet)? Eller skulle vi gå ind for inddragelsen af tendentielt *alle* – sådan som *Manifestet* i sin tid har rejst det dristigt fremadrettede krav om "offentlig og gratis opdragelse af alle børn" (*Manifestet*, Tiden s. 47)? Giver det mening at bekæmpe globaliseringen som sådan i stedet for at bekæmpe den neoliberale globaliseringspolitik? Tyder ikke selve *Zapatistaernes* politik, i dens globale

---

¹⁶ jf. mine overvejelser vedr. "det sociale nye grammatik" (Haug 1996, s. 193-196).

rækkevidde og med dens nye form for internationalisme – såvel som med dens ”internauter”, der associerer sig med dem og med hinanden næsten overalt på kloden – i retning af globaliseringsteknologiernes dobbeltkarakter? Og lad os endelig gøre os det klart: Alt dette ville blive ved med at være sandt, også hvis de ville blive slået. Hvorfor ikke acceptere og tage højde for, at vi lever i en verden uden garantier, men med muligheder – en verden fuld af modsigelser, hvor det des mere kommer an på vores aktivitet og evne til praktisk dialektik. Brechts sætning fra *Der Dreigroschenprozeß*¹⁷ gælder stadig:

»I modsigelserne ligger håbet.«

Men hele dens mening åbenbares først, når vi supplerer den med en sætning, skrevet af hans ven Walter Benjamin:

»Det er dem, der er uden håb, for hvis skyld alene håbet er os givet.«¹⁸

Oversat af Klaus Schulte

Kapitel 1 af Wolfgang Fritz Haug: *Politisch richtig oder Richtig politisch? Linke Politik im transnationalen High-Tech-Kapitalismus*. Hamburg: Argument, 1999

---

¹⁷ Denne tekst fra 1931, som Brecht har givet undertitlen *Et sociologisk eksperiment*, tager udgangspunkt i erfaringerne fra retssagen om ophavsretslige stridigheder i forbindelse med filmatiseringen af hans *Dreigroschenoper (Laser og Pjalter)*. Den indeholder analyser og æstetik-teoretiske overvejelser, der har stor rækkevidde for alle kunstarter, inklusive litteraturen, i de audiovisuelle (og efter Brechts tid: digitale) mediers tidsalder; de blev i 1936 fulgt op i Walter Benjamins epokegørende essay *Kunstværket i dets tekniske reproducerbarheds tidsalder*; overs. anm.

¹⁸ oversat efter: Walter Benjamin: *Goethes Wahlverwandtschaften*, i: Rolf Tiedemann, Hermann Schweppenhäuser (red.): *Walter Benjamin. Gesammelte Schriften*. Bd. I, 1. Frankfurt 1974, s. 125-201, her s. 201